

FOLYÓIRAT SZEMLE.

Román folyóiratok.

1. *CELE TREI CRÎȘURI*. Revista cultură. Director-fondator George Bacaloglu. Oradea. Anul VII. Nrul 1—5.

Bacaloglu nyugalmazott ezredes alapította mintegy hét évvel ezelőtt Nagyváradon. Kezdetben félhavasint, ma havonként jelenik meg. Mögötte hasonló nevű román kultúregyesület áll, mely a három Körös példáját követve ugyanannyi alosztályra oszlik. Ezek: *Crișul Repede* (Sebes-Körös), a falvakban terjeszti a kultúrát; *Crișul Negru* (Fekete-Körös) a városokban fejt ki kulturális propagandát, a *Crișul Alb* pedig a nemzeti kisebbségek felé akar kapcsolatot teremteni. Az egyesületről elnevezett folyóirat akciója hasonlóan hármass irányú. Munkatársai között a román szellemi élet legkiválóbb képviselőit találjuk, mint amilyenek; Agârbiceanu, Brătescu-Voinești, Banu volt kultuszminiszter, Bogdan-Duica, Ciorogariu nagyváradí ortodox püspök, Duca, a liberális kormány volt külügyminisztere, Dragomirescu Mihály egyetemi tanár, Eftimiu Viktor, Jorga professor, Lupas egyet. tanár, jelenleg az Avarescu-kormány minisztere, Moșoiu tábornok, Magier nagyváradí címzetes püspök, Pușcariu Sextil a kolozsvári nyelvész egyet. tanár stb. Megindulásának első pillanatától kezdve figyelemmel kíséri a kisebbségi kultúrát és állandó rovatokban ismerteti annak eseményeit és eredményeit. Újában hónapról-hónapra külön rovatot szentel egy-egy budapesti, belgrádi és prágai kultúrkrónikának. A levél alakjában megjelenő krónikát Budapestről Váth János, Belgrádból Péchy-Horváth Rezső és Csehszlovákiából Rác Pál küldi. A *Cele trei Crîșuri*-kultúregyesület díszelnöke Károly főherceg, az

öröklési jogairól lemondott trónörökös.

A szépen illusztrált folyóirat ezévi első száma bejelenti olvasóinak Károly főherceg lemondását s többek között a a következőket mondja; „Programmunk, melynek megvalósítására nézve — azt hisszük — elég biztosíték hat éves multunk, a jövőben is csak a régi és szorosán az egyesület három szakosztályának munkamegosztási szellemében kívánunk működni”. *Sofronie* György, a nagyváradí *Gojdu-liceum* történelemtanára, aki már évek óta rendkívül szorgalmasan foglalkozik a kisebbségi problémával és néhány hónappal ezelőtt doktori értekezését is e tárgykörből választotta, cikket ír *A kisebbségi problémáról*.

Meggyőződése, hogy *Európa megoldandó problémáinak sorában első helyen áll a kisebbségi kérdés*. „Európa nemzeti kisebbségeinek megnyugtatósa fontosabb és sürgősebb teendő, mint akár a jövótétel is”. A világháború előtt a kisebbségi kérdés néhány európai nagyhatalom kiváltsága volt, ma azonban az összes új politikai alakulatok társadalmi életét átszövi. *A háborút követő „békeszerződések tehát nem teremtettek a szó szigorú értelmében vett nemzeti államokat*”. A cikk szerzője azt hiszi, hogy Romániában rövid időn belül és mindkét érdekelt félre nézve kielégítő eredménnyel megoldódik a kisebbségi kérdés. Elítéli azt a felfogást, mely erőszakos nacionalizálással véli ellentéztéhetőnek. *Combe* Eduárdnak, a francia publicistának, értelmes szavait idézi: „*A szabadság és a jólét a hűség két tényezője. Adjátok meg ezeket a kisebbségeknek s ha megelegedettek lesznek, bizvást számíthatok rájuk és könnyűszerrel biztosíthatjátok belső békéteket és fejlődéséteket*. Ismerjétek el jogaikat, semmi egyebet, csak jogaikat, mert a pusztá ígérgetés — demagógia. *Harcoljátok a nemzeti elfo-*

gultság ellen, jelentkezék az akár többségi, akár kisebbségi oldalon”. Végül csatlakozik Jorga professzor véleményéhez és leszögezi, hogy *Romániában a magyar és román nép közeledése csak kölcsönös kultúrserével vezethető be* és mélyíthető addig, hogy realpolitikai erőtenyezővé váljék.

A folyóirat másik magyar tárgyú cikke a következő címet viseli: *Magyar-román monarchia terve a mult században*. Első mondata így hangzik: „*A magyar és román nép érdekei azonosak. A háború utáni Középeurópa egyik legsürgősebb szükséglete, hogy e két danamelléki nép között politikai és gazdasági téren egyaránt kiépítsük, illetve megjavítsuk a kapcsolatot*”. Rövid történelmi áttekintést ad a magyar-román közeledést szorgalmazó történelembölcseleti felfogásról. Az eszme 1848-ban különösen élénken foglalkoztatta a két nép közvéleményét és csak a véletlenül mult, hogy meg nem valósult. Kossuth Lajos menedéket nyújtott a moldvai liberális mozgalom otthorról elüldözött vezéreinek, Vezérük: *Bálcescu* Miklós több mint egy félvég élt a debreceni magyar kormány védőszárnyai alatt s minden elkövetett, hogy Jancut, az erdélyi román felkelők lángelkű „tűszös generálisát”-t összebékítse a magyarokkal, de ismételt kísérletei meghiusultak. Magyarországi tartózkodása idején igen jó barátságban élt gróf Andrassy Gyulával, a későbbi külügyminiszterrel. Az 1877-iki orosz-török háború befejezése után Ghica herceg táplálja a közeledés gondolatát s mikor Gorcsakov herceg váratlanul igényt emel Besszarábiára, Budapesten a következő kijelentést teszi a nagyváradi származású *Vulcan* József előtt: „Oroszország azzal a ténnyel, hogy Besszarábiára igényt emel, Románia területi épségét veszélyezteti és nem egyebet akar, minthogy déli határát a Kárpátokig kiterjessze. Ezzel az orosz törekvéssel szemben tehát mi sem tehetünk mást: „*egyesülünk a nem-szláv népekkel Oroszország ellen*”. Tíz évvel azelőtt, 1869-ben az erdélyi származású *Bánffy* István báró levelet intézett Kogálniceanu Mihályhoz, az akkori román miniszterelnökhöz s abban ezt írta: „*Magyarország, Románia és Erdély konföderatív egyesülése a legfontosabb politika, hogy Öfelsége hohenzollerni I-ső Károly jogára alatt egy erős és vi-*

rágzó hatalmat teremtsünk a Duna mentén”. A 67-es kiegyezés után *Bonkáló* Sándor és *Lakos* Lajos folytatták a tudományos szlávellenes propagandát. Az utóbbi 1895-ben Bukarestben román nyelven is megjelentette *Visszaemlékezés Törökországra* című könyvét, bizonyítandó, hogy mikép a török veszedelemmel szemben, úgy a szláv túlsúlyu Középeurópában is azonosak a magyar és román nép érdekei. A cikk szerzője úgy látja, hogy ez az érdekközösség mégis soha nem domborodott ki jobban, mint napjainkban, és „égetően itt az ideje, hogy a két nép megbéküljön egymással és bizottsága érdekelt a nagy szláv áradattal szemben”.

A 2-ik szám közli Goga Oktáviának a jól ismert nagyváradi román költőről, *Vulcan* Józsefről tartott előadását. *Vulcan* a mult század vége felé *Familia* címen román nyelvű szépirodalmi és művészeti folyóiratot adott ki Nagyváradon. Ez a folyóirat különösen azért igen nevezetes a román irodalomtörténetben, mert hasábjain láttak napvilágot Eminescunak, a legnagyobb román lírikusnak első költeményei. *Vulcan* magyar irodalmi körökkel is állandó érintkezésben állott. Sokat fordított magyarból és *érdemeinek elismeréséül később a Kisfaludy-Társaság tagjai közé választotta*, két nagyváradi ifjú magyar író pedig lefordította és a Szigligeti-Színházban előadatta *István vajda* című drámáját. Húsz évvel ezelőtt halt meg s özvegye még ma is él Nagyváradon. E sorok írója ezenkívül részletes tanulmányt közöl a következő címmel: *A magyar nép és a kultúrájában feltalálható idegen elemek*. A tanulmány a román olvasó tájékoztatására azért íródott, hogy bebizonyítsa, miszerint a magyarság ma már szervesen Nyugathoz tartozik és tévedésen alapul az a felfogás, mely kulturális téren követelményeket táplál vele szemben.

A 3. és 4-ik számban *Paul* János egyetemi tanár megállapítja, hogy a *biharmergyei románság, nyelve egészen elmagyarosodott*. Allításának bizonyítására szóról-szóra idézi a következő dalszöveget:

„Bate vîntul hătâlmaş.
Fac honvezii ruculaş!
Honvezii ruculesc,
Fetele buşuluesc,

Când vine biata fecicuță
 În țara mal meleguță,
 Vino și tu leclul meu
 La mine la chebeleu.
 Azi vară la arătas
 Făcuși badeo fâgădas,
 Că pe mine mi i lua
 Ș'oi fi menyasonya ta,
 Arătașula sosit,
 Ba și toamna a erchezit
 Și tu badeo nu te'nSORI,
 Adja az Isten — ca să mori.”

Kiadja a jelszót: elő a rostával! Az erdélyi magyarságnak semmi kifogása az ellen, ha a román nép nyelvét megtisztítja az idegen hatásoktól, de meg kell jegyezni, hogy a *fenti kis versike nem azt bizonyítja, mintha a magyarság nem állott volna kultúrhivatásának kellő magaslatán.* — *Birăescu* Traian Temesvárról keltezett kulturális levelében elkeseredéssel említi, hogy amíg Románia területén a szerbek teljes egyházi és iskolai autonómiával rendelkeznek, sőt arra is gondolnak, hogy külön politikai pártba tömörülnek, addig Jugoszláviában a románok a legkegyetlenebb üldözötteknek vannak kitéve. Romániában 30,000 szerb él és iskolái szám szerint így oszlanak meg: 40 elemi, egy pedagógia; ezenkívül 39 templomuk van s ebből három Temesváron épült. Ezzel szemben Jugoszlávia román lakóinak száma meghaladja a 150,000-et s román templomuk mégis alig van harminckilenc. *A jugoszláv kormány a román iskolákban — noha azokat a kisebbségi néptömegek tartják fent — mindenütt eltörölte a románt és erőszakkal bevezette a szláv nyelvet,* „a Temesvár—Versec—Búziási határszakaszon pedig szigorú vizsgálatnak veti alá az utasokat s elkobozza a román könyveket, megakadályozandó, hogy egyetlen román betű átléphesse a jugoszláv határt”. — Ugyancsak ebben a számban a *Jegyzet-rovat* első helyén cikket találunk a nyugateurópai és amerikai szláv propagandáról. A cikk nagy elkeseredéssel állapítja meg, hogy az említett propaganda már a szláv népek egy árnyalataként szimbolizálja a románságot a nyugati közvélemény előtt, állítva, hogy nyelve nagyobbára szláv elemekből tevődik össze. A folyóirat *erélyes ellenpropagandát követel.* Azóta felszólalása mar diplomáciai lépéseket vont mag után.

2. *GÂNDIREA. Redactori: Cezar Petrescu și Nichifor Crainic. An. V., Nr. 1—3.*

Kétségtelenül a legszebben illusztrált és legelőkelőbb román folyóirat. Már többször megszűnt és ez év januárjában ismét megjelent. Visszatérését az életbe — nagy örömmel fogadták mindenfelé. Ezidei évfolyamának első számában *Titeanu* Jenő visszatér a jugoszláviai románok iránt tanusított mostoha bánásmódra. Kívánja, hogy Németországot is vegyék fel a Népszövetségbe, mert ennek belépése a kisebbségi kérdés állandó napirenden tartását fogja jelenteni és a jugoszláv királyság románjainak sorsát is rendezi. *A kisebbségek védelmét a világbéke alapfeltételének tekinti.*

A 2-ik számban *Marcu* Sándor *Szt. Ferencről és korának művészetéről* értekezik. Általában érdekes jelenség, hogy a román ortodox művelt világ az utóbbi időben egyre sürűbben foglalkozik a nyugati kultúra történelmével s különösen a katholicizmussal, sőt *hallottunk hangokat, melyek a románságnak a római katolikus egyház kebelébe való átérését követelték.* *Marcu* cikkében nagy elismeréssel nyilatkozik a római egyház szentjéről és közvetve a katholicizmusról is. — *Băncila* László *Az egyházak egyesülése* című cikkében az ortodox és görög katolikus egyház egyesüléséről s az így létrejött egységes román egyháznak a római katolikus egyházba való beolvadásáról értekezik. Idézi *Jorga* professzornak Páris protestáns szabad egyetemén tartott beszédét, melyben a román ortodoxizmust „nyílt vallás”-nak nevezi. Szerinte a konstantinápolyi görögkeleti patriarkátus feloszlása válságba sodorta és hosszú időre életképtelenné tette az ortodoxizmust. „*A katholicusok és ortodoxok a keresztény vallás két azonos ágazatát alkotják.* Akármilyen nagy különbség is van közöttük, e különbség csak nemes lehet és remélhető, hogy alkalomadtán egyenlő felek módjára fognak tárgyalni és megmaradnak bizonyos keretek között”. *Szüükségesnek látja az összes keresztény egyházak egyesítését.*

A 3-ik szám ismerteti dr. György Lajos bibliográfiáját az erdélyi magyar irodalom öt esztendejéről. Komoly elismeréssel emlékezik meg az *Erdélyi Irodalmi Szemlé*-ről, mondván: „Megjelenik Kolozsváron egy negyedéves

nagyon komoly, tekintélyes és bőséges hiranyaggal ellátott magyar folyóirat: az *Erdélyi Irodalmi Szemle*. Minden számában rendkívül gazdag bibliográfiát nyújt”. Ezek után áttér György dr. adatainak részletes ismertetésére. Megállapítja, hogy az erdélyi magyar irodalom öt év alatt kétségtelenül sokat fejlődött és idézi a budapesti *Századok* véleményét, miszerint az utóbbi időben már a román imperium élményeit és szenvedéseit is megírják az erdélyi magyar írók. Cikke így fejeződik be: „Kívánhatjuk, hogy bárcsak ez az irodalmi irányzat halva született volna, ez azonban téves gondolkodás. Az erdélyi magyar írók éppen ez a gondolkodás olyan tapasztalatokhoz juttatja, melyek hasznosak, érdekesek és természetesekek is lesznek. *A magyarság két (kolozsvári és aradi) kultúregyesülete bejelentette, hogy megkezdte a közeledést a románság felé és fordításra adja fejét. Ez a szellem mindenkor megnyugtató biztosíték*”.

3. *CULTURA CREȘTINĂ*. Revista lunară. Director: dr. Ioan Coltor. Blaj. 1926. An. XV. Nr. 1—3.

A balázsfalvi görög katolikus egyházmegye tudományos folyóirata. Ismerteti annak az angol-amerikai bizottságnak munkáját, mely dr. Kornish elnöklete alatt egész Erdélyt bejárta és tanulmányozta a kisebbségi egyházak életét és sérelmeit. A bizottság egy évvel később memorandumba foglalta tapasztalatait s azokra nézve magyarázatot kért a román kormánytól. A *Cultura Creștină* pontról-pontra közli a memorandumot és a román kormány válaszát. Védi a bizottság jóhiszeműségét azokkal szemben, akik egyházi téren is az erőszak politikáját hirdetik s kijelenti, hogy „a memorandumban foglalt kívánságokkal az összes nem-ortodox egyházak azonosítják magukat, így a nemzeti görög katolikusok, sőt ami a felekezeti közoktatás megszüntetését illeti, az erdélyi ortodox egyház is.”

Keresztúry Sándor.

4. *GRAI ȘI SUFLET*. (Nyelv és Lélek) Revista „Institutului de Filologie și Folklor.” Publicata de Ovid Densusianu. Vol. II. (1926) — Fasc. 2.

A. Rosetti: *Besztercei román levelek a 16. század végétől s a 17. elejéről.*

A besztercei megyei levéltár fontos nyelvemlékek fentartója. Itt fedezték föl 1892-ben az egyik legbecsebb magyar nyelvemléket: a *Besztercei Szójegyzéket*, mely a 15. század első feléből, tehát a kódexek előtti korból való. Mint Rosetti tanulmányából látjuk, e levéltár fontos román nyelvemlékeket is őrzött meg a későbbi időkől. Ezeknek fontosságára már *Iorga* is rámutatott, ki 1899-ben 382 levelet kiadott belőlük kétkötetes kiadványában. Közlései az 1593—1781. év közötti időből valók. Rosetti kiadványa 50 levelet tartalmaz az 1592—1620. közötti időből. Ez emlékek a besztercei főbíróhoz küldött román nyelvű, többnyire a fejedelemségekből származó levelek. Legtöbbjüket már *Iorga* publikálta, a Rosettitől kiadott 50 levél azonban filológiai pontossággal, betűhíven van közölve. (A mostani első közlemény 26 levelet tartalmaz.) Számos levelet hasonmásban is olvashatunk Rosetti közlésében. Bevezető tanulmányában mintaszerű pontossággal számol be a levelek külső és belső tulajdonságairól, tüzetesen vizsgálja nyelvi és stilisztikai sajátosságait. E levelek magyar történeti szempontból is érdekesek. Az első levelet pl. a moldovitzai (Bukovina) zárdafőnök írja 1592. június 30-án Budaki Gáspár besztercei főbíró barátjához határsértési ügyben. Egy másik, 1593. május 2-i levélben a máramarosi Szelistyeről Pogány György és Tamás közölnek híreket Orbán besztercei főbíróval Kornis Gábor zsoldos hadseregéről, a lengyelországi békéről s információkat kérnek Moldova felől. 1595. aug. 6-án *Tolnay Mihály* szucsavai hetmán és kapitány Budaki János besztercei főbírónak szintén határsértési ügyben ír s bizonyos hegyeknek Moldovához tartozását vitatja. Levélét a következő szavakkal végzi: „Tolnaj Mihaj Hatman és Juchouaj kapitan kegelmetoknak bi/odalmas fomesgia és Barattia.” Rosetti nyelvészeti tekintetben teszi tüzetes tanulmány tárgyává e leveleket. Nem ártott volna azonban legalább a levelekben előforduló nevekre vonatkozólag a kiadványhoz némi tájékoztató jegyzeteket fűzni. Annak is szeretnők magyarázatát látni, hogy pl. a 3-ik számú levélben előforduló „*Budaki Ianășu*” besztercei főbíró a levél kivonatos francia nyelvű ismertetésében miért „*Johann Budaker*.” — *O. Densusianu*: A román telelu szó etimo-

lógija. A szerző, ki a román pásztor-életnek kiváló ismerője, rámutat, hogy a román *teleu* szó csakis a magyar *telelő* szóból fejthető meg. A román *teleu* azt jelenti: „csavargó”; a *umbla teleu* annyi mint: „kőszálni, csavarogni”. Densisianu szerint e kifejezés a pásztorélet nyelvéből származik s eredetileg olyan pásztorra alkalmazták, ki juhainak téli legelőt keresett. Mivel azonban az ilyen nomád életet folytató pásztor a lakosság nem igen látta szívesen, azért lett a szónak lassankint peioratív jelentése: *csavargó*, ill. *csavarogni*. D. etymológiájához magyar nyelvi oldalról a következők óhajjuk hozzátenni. A magyar pásztori nyelvből *telelő* mint személynév, mint valamely pásztorfajtának a neve (telettető pásztor) nem mutatható ki. *Takács Sándor* már a török világkori magyar pásztornyelvből (1685-ből) mutat ki egy *telelő* szót, de ez azt jelentette: *telelő hely*, ahol a gulyát télen tartották (t. i. ezen a helyen a fűvet nem kaszálták le); viszont a gulya nyári járóhelyét *nyaraló*-nak hívták (Takács: *Rajzok a török világból*, II. köt. 273 l.) Vájjon volt-e a románban a *telelő* szó-*nak* ilyen jelentése? Vagy előfordul-e a régi román pásztornyelvben a *umbla (la) teleu* ilyen jelentésben „*telelő helyre menni*”?

Dr. Csűry Bálint.

DEUTSCHE ILLUSTRIRTE RUND-SCHAU MAGYAR SZÁMA. München, 1926. Nummer 5—6.

A háború utáni Magyarország új helyzetének, küzdelmes és súlyos kérdéseinek vizsgálatára szentelte a müncheni DEUTSCHE ILLUSTRIRTE RUND-SCHAU, ez a jelentős, nagy képes folyóirat 5—6. számát. „*Treue für Treue*” a jelszava a szerkesztőségnek, amikor háborús szövetségeseinek jelen sorsát a bajor nép számára feltárja. A fűzet változatos tartalma minket inkább annyiban érdekel, hogy micsoda jelentősebb eredményeket tud felmutatni a mai Magyarország, mellyel életképességét a külföld előtt is bizonyíthatja. A cikkek között ugyanis, a dolog természeténél fogva, bőven akad olyan, melyet tartalmaz minden magyar ember ismer.

Hiszen épen a bevezető cikk írója: *Dr. Karl d'Esther*, müncheni egyetemi tanár, azt fejtegeti, hogy a magyar

népről aránylag keveset tud a német nép, hogy e fogalommal kapcsolatban: „Magyarország” legfennebb ilyenek jutnak a német ember eszébe: „Igen, igen, magyar tánc, magyar cigányzene, paprika, puszta, magyar lovagiasság”. Hogy Magyarország ennél többet jelent, azt a németiség szélesebb rétegei alig tudják. Ezért helyesli a magyarok sajtó-propagandáját, mely véget vet az igazságtalanságnak és a magyarság helyes értékeit mutatja be a közönyös, vagy barátságos külföldnek. Ily körülmények között a fűzet összeállító elsősorban arra törekedett, hogy a magyarság általánosan ismert értékeit népszerűsítsék.

Baján Gyula szerkesztő Budapest városáról írt terjedelmes népszerűsítő cikket. Adatait számos kitűnő kép érzékelteti.

Petrovics Elek, a budapesti képzőművészeti múzeum igazgatója, a magyar képzőművészeti törekvéseket vázolja. A magyar nemzet történetével igazolja, hogy a magyar képzőművészeti törekvések oly ifjú keletűek. A XIX. század nagy magyar művészei közül különösen kiemeli a halhatatlan Munkácsy Mihályt, a szobrászok közül Fadrusz Jánost, kinek legremekebb alkotása, a pozsonyi Mária Terézia-szobor, eléggé míg nem bélyegezhető barbár rombolás áldozata lett.

A magyar tudományos élet *dr. Lambrecht Kálmán* pécsi egyetemi magántanár tömör méltatásában kerül a német közönség elé. Szerző természetesen csak a háboru utáni tudományos törekvésekről emlékezik meg. Erdélyi ismerőseink közül itt találjuk Gombocz Zoltán, Pauler Akos, Gelei József, gróf Teleki Pál és Cholnoky Jenő nevét.

A magyar iparművészetről *Györgyi Kálmán*, a magyar iparművészeti társaság igazgatója tájékoztat. A magyar iparművészet régi keletű; multjának néhány fényes emlékét múzeumok őrzik. Az iparművészet legújabb lendülete azonban tervszerű, államilag támogatott törekvés eredménye. A magyar iparművészet büszkesége a butoripar. Ennek termékei Európaszerte ismertek. A magyar keramika lendületes fejlődését Zsolnay gyárának köszönheti. Kiemelkedik még a magyar ötvösművészet, a díszműipar és a grafika.

Nehéz feladat jutott osztályrészül *ifj. Halmai Elemérnek*, amikor a magyar irodalom ismertetésére kellett vállalkoznia. A magyar irodalom nagy terje-

delme még vázlatos ismertetést sem enged meg néhány hasábon. Szerző törekvése az volt, hogy a mai irodalom főbb képviselőiről is tájékoztasson, de így inkább jól ismert nevek jegyzékét kaptuk.

Dr. Várady Miklós a magyar zenéről nagy felkészültségű cikket írt. A régebbi zenei törekvéseket is ismerteti, így megemlékezik Ruzitska József „Béla király futása” című operájáról is. A magyar zene legkimagaslóbb alakja Liszt Ferenc, aki nemcsak külső fényt kölcsönözött a budapesti Zeneakademiának, hanem annak magas szintjét is megjelölte művészetének szűkebb méreteivel. A mai magyar zenei élet legkimagaslóbb egyénisége Dohnányi Ernő. Mellette a legtöbb figyelmet Kodály Zoltán és Bartók Béla érdemlik meg.

A budapesti VIII. kerületi (Vas-utcai) kereskedelmi iskola művészi épületét ismerteti *dr. Nagy Kálmán*. Ezen az épületen, mely a modern iskolaépítés egyik remeke, bőven alkalmazták a magyar díszítő motívumokat.

Jeles magyar íróknak emlékezik meg *Novotnyé Dulácska Margit*, a „Magyar Asszony” című folyóirat felelős szerkesztője. Ezek között első helyen érdemel említést Tormay Cecil, a „Napkelet” szerkesztője; de dicsőretekkel említi meg a cikk Szederkényi Anna, Kosáryné Réz Lola és Pálffy Gyulácsy Irén nevét is. Ez utóbbiak jeles írásművészetét többek között a PASZTORTÚZ-KÖNYVTÁR-ból is ismerjük.

Dr. Schmidt Henrik, volt kolozsvári, jelenleg szegedi egyetemi tanár, a magyarországi német tájszólások kiváló ismerője, a jelenlegi Magyarország németiségét foglalja össze. Részletes pontossággal tájékoztat arról, hogy mily vidékeken találunk német lakosságot és hogy ezek mily vidékekről származtak. A jelenlegi Magyarország németiségének zöme a Dunántúlon lakik, különösen nagy tömegben a Tolna—Baranya-vidéken. A telepések származása csak általában határozható meg, mivel ritkán jöttek kizárólag egy vidékről és így nyelvkeveredés homályosította el az eredeti tájszólást, melynek alapján az eredetet meghatározhatnók. A német telepések jelentékeny része a török hódoltság megszűnte után jött Magyarországra.

Érdekes adatokkal szolgál *dr. Nagy Iván*, földművelésügyi miniszteri taná-

csos Magyarország földműveléséről. Adataiból kitűnik, hogy a mai Magyarország területe 92 607 négyzetkilométer. Lakóinak száma kerekén 8 millió. Ezek közül 1 millió földműveléssel foglalkozik, Magyarország tehát kifejezetten agrárállam. Az ország területének 60 százaléka szántóföld, 11 százaléka erdő. Magyarországnak a békeszerződés leg súlyosabb veszteséget erdőállományban okozott. 1919-ben és 1920-ban kedvezőtlen volt a termelés, mert a politikai zavarokon kívül a gazdasági állapotok és gépek hiánya is visszavetette a mezőgazdaságot. Azóta állandóan növekedik a terméseredmény. Magyarország jelenleg tekintélyes mennyiségű lisztet és gabonát szállít külföldre. Óriási volt az állatállomány vesztesége a háború után. A pótlás azonban e téren is megindult. Különösen fejlett megint a lótenyésztés. Szőlőtermelés, selyemhernyótenyésztés, orvosi növények termelése és a halászat még azok a pontok, melyek Magyarország jelen gazdaságában említést érdemelnek.

A bajor közönségnek különösen kedves emlékü a sárvári uradalom, melyről *bárá Reichlin-Meldegg* írt összefoglaló cikket. A sárvári uradalom 1875-ben örökség útján jutott a bajor uralkodóház birtokába. III. Lajos bajor király gyakran ellátogatott ide; az ő törekvéseinek köszönhető, hogy a birtok a jelenlegi magas színvonalra fejlődött. A kastélyban jelenleg Ferenc bajor herceg lakik családjával.

Lits Ernő ismertetésében meggyőző adatokat nyertünk Magyarország gazdasági jelentőségéről. Magyarország a nyugati ipari államok éléskamrája, központi fekvésénél fogva pedig azok iparának egyik legfontosabb táplálója. Magyarország egymaga képes Németország gabonabevitelét fedezni. Mindezekről szemléletes grafikai táblázatok tájékoztatnak.

A bajor—magyar történelmi kapcsolatról nevezetes Scheyern-kolostorról értekezik *Dr. P. Laurentius Hauser*. A scheyerni kolostor, mely Augsburg közelében fekszik, a bajor uralkodóház ősi fészke. A hagyomány szerint itt jegyezte el magát Szent István király Gizella bajor hercegnővel, sőt arról is tud-e hagyomány, hogy Szent István itt keresztelkedett volna meg. A kolostorban érdekes képek tanuskodnak e történelmi jelenetekről, a kolostor templomában pedig évente megünneplik

augusztus 20.-át, Szent István király emlékünnepe.

Sok jeles magyar művész tanult Münchenben. Közülök többen megtelepedtek a bajor fővárosban. A folyóirat ismerteti néhányuk művészetét. Ilyenek: prof. Fritz Strobentz, Kálmán Péter, Kubinyi Sándor, Baranyai-Lőrincz Gusztáv, Esseő Erzsébet.

A szépirodalmi részt is magyarok töltik be; fordításban közölte a folyóirat *Reményik Sándor* két szép versét és *Nyáry Andor* egy novelláját.

Ez a szép kiállítású füzet kétségtelesen derekasan fogja szolgálni célját, hogy a magyar és német népet közelebb hozza egymáshoz, hogy egymás megbecsülésében és testvéri szeretetében példát nyújtsanak a többi népeknek.

Dr. Rajka László.

IRODALOMTÖRTÉNET. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata. Szerkeszti *Pintér Jenő*. XV. évf. (1926) 1. szám.

Négyesy László: Toldy Ferenc. Előni megnyitóbeszéd halálának felszázados fordulóján. Igazságtalanok volnánk, ha Toldyt csak mint irodalomtörténetirőt akarnók méltatni. Aposztolokása a Kazinczyéhoz hasonló, de Toldy a személyi hatás fennmaradásáról is gondoskodott és intézményeket szervezett. Munkássága a 19. század nagy nemzetépítő törekvései közt az elsőrendűek egyike. — *Perényi József: Jókai Mór, a drámairó.* Jókai drámáinak esztétikai elemzése. — *Alszeghy Zsolt: Jelentősebb irodalomtörténeti munkák.* Császár Elemér könyvének (*A magyar kritika története*) és dr. Gál János Jókai életrajzának beható bírálata. — *Bírálatok.* Külön figyelmet érdemel a rendkívül gazdag, a napilapokra is kiterjedő *folyóiratszemle*. — (Kár, hogy az Erdélyi Irodalmi Szemle hiányzik az ismertetett folyóiratok közül.) — *A Figyelő* rovat alkalmi cikkei közt találjuk *György Lajos* levelét Erdélyből, válaszul az Irodalomtörténet azon hírére, hogy Kriza János sírja gondozatlan, még csak vadrózsa sincs rajta, sírköve is maholnap elpusztul. György Lajos levele felvilágosít, hogy ellenkezőleg Kriza sírját nagy kegyelettel gondozza az utókor. Az unitárius egyház nagyjainak sírjai ma is a leggondozottabbak a kolozsvári temetőben. Erdély nem felejtí el az ő nagyjait. — *Élhünytak.* — *Hírek.*

2. szám. *Zoltvány Irén: Czuczor Gergely ismeretlen költeményei.* Újabbán két ismeretlen Czuczor-vers került napvilágra, melyeket a költő *Egy lelkes hölgyhöz* c. versével együtt özv. Közművesné Zathureczky Zsófiához írt. A közlemény világot vet Czuczornak Zathureczky Zsófiához való meleg baráti viszonyára s életének, győri tanárságának néhány ismeretlen részletére. — *Perényi József: Jókai Mór, a drámairó.* (II. közl.) Ha drámái nem is emelkednek felül még a magyar tragédiák átlagos értékén sem, mégis megvolt a jelentőségük és értékük a maguk idejében. Velök valódi nemzeti hivatást teljesített a költő. — *Alszeghy Zsolt: Jelentősebb szépirodalmi alkotások.* Értékelő bemutatása a következő köteteknek: *Babics Mihály: Sziget és tenger, Lendvai István: Szüreti versek, Lévy József utolsó versei, Kozma Andor Honfoglalás* c. eposza; *Bartóky József* új novelláskötete: *Piros rózsák, Komáromi János* regénye: *Pataki diákok; Herczeg Ferenc: A hid c. drámája, Zilahy Lajos* darabja: *Zenebohócok.* — *Bírálatok, folyóiratszemle, figyelő cikkek, az elhunyt írók számbavétele és érdekes bel- és külföldi magyar irodalmi hírek zárják be az értékes, élénk és változatos számot.* Cs B.

MAGYAR NYELV 1925 ÉVFOLYAM.

E kitünő folyóirat a jelek s a hír szerinti nemcsak a háború előtti terjedelemben jelenhetik meg, amit örömmel vesz tudomásul a magyar nyelvtudomány minden barátja. Mult évfolyamáról a következőkben számolunk be:

1—4. szám. Csúry Bálint: A szamosháti nyelvjárás hanglejtésformái (ismertetését s a hozzáfűződő vitát lásd folyóiratunk mult évf. 281. és 327 lapjain.) — *Karácsonyi János: A vallonolaszok Erdélyben.* A helynevek és oklevelek vállomása szerint Erdélyben a XI—XIII. században számos ófrancia nyelvű vallon-olasz település bizonyítható. Ilyen eredetre mutat Kolozsvárnak régi magyar neve is: *Klusvár.* A *Klus > Kulus* szó ófrancia eredetű magyar jövevényszó. Ilyen telepek a szerző bizonyítása szerint: *Szent-Egyed, Császári,**

* Gombocz Zoltán helyreigazítása szerint a Császári szó ófrancia származtatása téves s így a hozzáfűződő következtetés elcsúsz.

Girolt, Olasztelek s az eredetileg Villa Latina nevű Valdorf (< Valendorf). — Jakubovich Emil: Adalékok legrégibb nyelvemlékes okleveleink és krónikáink íróinak személyéhez. (Ismertetését lást folyóiratunk mult évf. 136. l.) — Mladenoff István: OldamurésEltimir.

E kún eredetű, régi magyar személynév etimológiája. — Losonczy Zoltán: Régi nyelvünk hang- és alaktanából. Az add-adjad, nézd-nézzed-féle kettős felszólító alakok eredetéről. — Ligeti Lajos: A magyar rovásírás egy ismeretlen betűje. — Melich János: Ómagyar nyelvjárások. Az ómagyar nyelvben a nyelvi alakok szerint két főnyelvjárás volt: egy i-ző (ebből fejlődött az ë-ző nyelvjárás) és egy ü-ző (a későbbi ö-ző nyelvj.) A szem, kereszt, köz, Körös, tömlőc szók az egyikben szim, kriszt > kiriszt. kiz, Kris > Kiris, timnic-nek, a másikban szüm, kürüst, küz, Kürüs, tümnüc-nek hangzottak. Ómagyar nyelvjárás jelenségek tekinthető a finnugor s hangnak s (<cs) és sz (>z) kétirányú fejlődése nyelvünkben (sző és sövény; szőr és sörény; szenved és senyved; szem, szemölcs és sömör; csendes és régi magyar csendesz; jószág és jószág). E két főnyelvjárás fölvételének alaktani és szövegráfiai bizonyítékai is vannak.

5—6. szám. Gombocz Zoltán: Szily Kálmán mint nyelvész. A kiváló tudós és szervező nyelvészeti munkásságának áttekintése, jellemzése és értékelése. — Tolnai Vilmos: Jókai és a magyar nyelv. Az első alapos, részletes, mindenre kiterjedő tanulmány, mely Jókai nyelvművészetével, nyelvének fény- és árnyoldalaival szakszerűen foglalkozik. — Szamosfalvi Gergely: Mondatrész-e a névelő? Mondatrész, mégpedig jelző. — Losonczy Zoltán: Régi nyelvünk hang- és alaktanából. A szerző újabb megfigyelései az -it képző történetéhez. — Pais Dezső: A latin Philip-pus magyar származékai. Régi személyneveinknek e jeles bűvára gazdag helynévi adatgyűjtés alapján élénk tárja e név magyar származékait (Fil-

püs, Fil, File, Fila, Files, Filed Filke, Filek stb.) — Jakubovich Emil: A legrégibb magyar missilis levél. Várdy Aladár levele testvérehez, melynek keltét a tudós szerző a benne szereplő személyek és a levél tartalma alapján Mátyás király uralkodásának utolsó éveire teszi. — Mészöly Gedeon: Vesztég, vesztégl. A vesztég adverbium eredetileg vesztég (= vesztig) volt, olyan mint; untig, fogytig, holtig stb. Ebből lett a vesztégl > vesztégl ige. — Györffy István: A moldvai magyarság száma 1900-ban. — Szendrey Zsigmond: Jókai tájzavai. — A. E.: A legrégibb kéziratok magyar könyv a Magyar Nemzeti Múzeumban. Az eddig Ehrenfeld-kódex néven emlegetett 500 éves magyar könyv, a középkori magyar nyelv első bősavú forrása, végre megillető helyére: a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába került. A birtokos Ehrenfeld-örökösök felfokozott követelését a magyar nemzetgyűlés hazafias áldozatkészsége (1000 angol font ajánlása) csak egyes áldozatkész hazafiak anyagi hozzájárulásával tudta kiegyenlíteni. Így végre 1450 angol font vételárért hazakerült a beceses kódex. Nevét azonban a régi Ehrenfeld-kódex helyett a Jókai-centennárium emlékeztetere a méltóbb Jókai-kódex névvel cserélte fel.

7—8. szám. Melich János: Néhány megjegyzés a székely írásról. (Lásd folyóiratunk mult évf. 357. s köv. lapjait). — Horger Antal: Oláh és olasz. E két jövevény-szavunk magánhangzós szókezdetének s az első hosszú á-jának magyarázata. — Zolnai Gyula: Hogy készül a finn népnyelv nagyszótára? — Klemm Antal: A tárgyaz ige-ragozás mondatnához. Magyarázata annak, hogy miért vonatkoztatjuk tárgyaz személyragjainkat csak 3. személyű tárgyra s ez esetben is miért csak határozott tárgyra. — Csűry B.: Adalék a magyar nyelv-hasonlítás történetéhez. Otrókosi Fóris Ferenc nyilatkozata az ugor nyelv-hasonlító kísérletekről. Torkos József ismeretlen magyar-vogul nyelv-hasonlítása 1747-ből.

9—10. szám. Karácsonyi János: Hol írták a Halotti Be-

szédet? A szerző megállapítja, hogy a HB.-t Somogyvárt írták az 1195—1203. évek valamelyikében, de a Pray-kódex tulnyomó részét Székesfehérvárt írták és díszítették. — Sauvageot Aurélla: Az uráli török nyelv-rokonság kérdéséhez. Hangmegfelelések az uráli és török nyelvek között. — Klemm Antal: A -lak, -lek tárgyas személyrag eredete. Az -l eredetileg ige-képző (gyakorító, műveltető) volt s csak mondattani tapadás útján jutott 2. személyű tárgy jelölő szerepéhez. — Arany János egy ismeretlen levele. — Németh Gyula: Debrecen nevének eredete. A név legrégebb alakja: Debreszün török eredetre utal. Eredetét az Árpád-kori magyarországi törökség (kazár, besenyő, üz) nyelvének kell keresnünk. Ez településtörténeti szempontból is valószínű, mert Debrecen közelében két török eredetű helynév is van: Bősörmény és Balmaz.

Dr. Csúry Bálint.

REVUE DES ÉTUDES HONGROISES ET FINNO OUGRIENNES. Dirigée par Zoltan Baranyai et Alexandre Eckhardt. 1924. évf. 4. szám.

Wichmann György: Zürjének és karjalaiak. Nyelvtörténet alapon a zürjén nyelv balti finn kölcsönszavaiból a zürjének és karjalai finnek XI—XIII. sz.-beli közvetlen érintkezése bizonyítható. — *Hodinka Antal: A felvidéki ruthének lakóhelye, foglalkozása és multja.* A szerző tanulmányát kiegészíti a szerkesztőség a ruthénség jelen politikai helyzetének rajzával. — *Magyar Zoltán: A magyar tudományos élet szervezete.* Hogy a magyar tudományos élet tekintélyes multja dacára ismeretlen maradt a francia tudományos körök előtt, annak oka 1. a nyelvi elszigeteltség, 2. az Ausztriával való százados kapcsolat, melyet kifelé csak Ausztria reprezentált s 3. a német nyelv és kultúra domináló volta más kultúrákkal szemben. A világháború után megváltozott helyzet új szervezést kívánt. Ez új szervezést mutatja be a cikkíró Klebelsberg reformjai keretében a közoktatás és a tudományos intézetek terén. — *Mattyasovszky Erzsébet: Magyar szellemtörténet.* 1921-ben néhány magyar tudós *Minerva Társaság* címen Gombocz Zoltánnal az élén egyesületet alapított az eszmék és a magyar szel-

lemi élet történetének buvárlatára. E társaság folyóirata: a *Minerva* a magyar szellemi élet fejlődésére vonatkozó történelmi és filozófiai tanulmányokat közöl. Magyar politikai, irodalom-, művészet- és tudománytörténeti jelenségekre igyekszik rávilágítani, amennyiben az eszmék harca, eszmezők fejlődése, filozófiai koncepciók küzdelme nyilvánul bennük. A Dilthey-féle történetfilozófia alapján állva, a pozitivista és materialista felfogással szemben az idealista világfelfogást akarja győzelemhez juttatni, melyben az átélт szenvedések után is törhetetlenül hisznek. Ezután a cikkíró ismerteti e kitűnő folyóiratban eddig megjelent tanulmányokat. — *A magyar katonai archívum.* A világháború alatt alakult meg szerény keretek között, a honvédelmi minisztérium hatáskörében kezdte gyűjteni az anyagát. 1920-ban a magyar kormány elrendelte újjászervezését. Eladdig Magyarországnak nem volt olyan autonóm intézete, mely a katonai tudományok művelését tűzte volna maga elé. Magyarország ezeréves harcairól minden dokumentum és reliquia a bécsi császári gyűjteményekbe került. Ez igazságtalan helyzetet akart segíteni a st.-germaini és trianoni béke, mely megállapította annak szükségét, hogy Ausztria és Magyarország barátságos megegyezéssel eredetük szerint rendezék, illetve kicseréljék az archeologiai, történeti és tudományos jellegű múzeális tárgyakat. A hosszas tárgyalások, alkudozások után remélni lehet, hogy a magyar nemzet végre visszakapja hősi és dicsőséges multjának e némán is beszélő tanuit. A magyar katonai archívum ma már a közoktatásügyi minisztérium hatásköre alá tartozik s őt osztályával s havi közlőnyelvel kitűnő szolgálatot tesz a hadtudományi irodalomnak. — *Eckhardt Sándor: Ronsardiana.* — *H. F. A.: Amiel és Petőfi.* Őt feledésbe merült Petőfi-fordítás költőnk nagy svájci barátjától. — *Magyar zeneszerek levelei.* Isoz Kálmán bibliografiai munkája a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtár-katalogusának VI. köteteként magyar zeneszerzők levelezését állítja egybe. Nemcsak magyar, hanem általában zenetörténeti szempontból is becses munka. — A kritikai szemlében *Gombocz Zoltán* bírálja a *Meillet és Cohen* irányítása alatt megjelent *Les langues du monde* (A világ nyelvei) c. munkát, melynek célja az, hogy rend-

szeres képet rajzoljon az emberi nyelv minden változatáról (Müller Grundriss-a óta először). Gombocz a nagy munkának mintek legközelebről érdeklő két tanulmányával foglalalkozik részlete-szebben; *Sauvageot Aurél* cikkével a finn-ugor és szamojéd nyelvekről s *Deny J.* cikkével az altaji nyelvekről.

III. évfolyam (1925) 1—2. szám.
Gombocz Zoltán: Osszéték és jászok. Az osszét néppel köztudomás szerint a magyarság már őshazájában szomszédi viszonyban élt s gyakran érintkezett, mint osszét kölcsönszavaink bizonyítják (asszony, híd). Ez az érintkezés nem szakadt meg végleg, hanem a 13. század második felében ismét felújult, amikor IV. Béla magyar király a Zagyva mellékén alán törzseket telepített le. E település egyidőben történt a kúnokéval. Autonómiájuk, jogi helyzetük is kezdettől fogva azonos volt a jász és kún telepéseknek. A régi magyar törvény nem is tett különbséget jász és kún között. Az is bizonyos, hogy a jászok Moldva tájáról (Cumania Nigra) költöztek Magyarországra s hogy régi hazájukban törökfajú népekkel összekeveredve éltek. A magyar jászok nyelvéről nincs történeti adatunk. Beolvasásuk a magyarságba gyorsabban történt, mint a kúnoké. Osszét eredetüket a jász népnév alapján Melich János már bebizonyította. Gombocz egy 1323-ból és 1325-ből való oklevél jász személynéveit veszi vizsgálat alá. Megállapítja, hogy egy részük keleti keresztény személynév, másrészt magyar és kún, végül pedig felsorolja azon személynéveket, melyek osszét eredetűek. Ezzel Gombocz nyelvtörténeti oldalról is megerősíti a jász—alán—osszét nép azonosságát. — *Rácz Lajos: Francia hatás a magyar protestantizmusban.* A magyar kálvinizmusnak nemcsak eredete francia, hanem története folyamán később is fogad el francia hatásokat. Az érintkezés és kölcsönhatás már az alapítóval, Kálvin Jánossal kezdődik, ki nem egyszer érdeklődik magyar híveinek sorsa iránt. Még gyakoribb a közvetlen érintkezés a kálvinizmus nagy elterjedése után Béza Tódor, Kálvin tanítványa és utódja meg a magyar kálvinisták vezető embe-rei közt. Szikszai Hellopoeus Bálinttól Szenci Molnár Albertig számos kiváló magyar kálvinista látogatja meg Bézát, kinek Confessio-ját a Kálvin Catechizmusával együtt a legelső szervezkedő

zsinatok alapul fogadják el. A kálvinizmus jellemző vonásainál fogva teljesen hozzá illt a magyar lélekhez, magyar jellemhez s ezért sok helyt *magyar vallás-nak* nevezik. A későbbi dicső szabadságharcokban fontos belső tényező: a nemzeti és vallásos öntudat, méltóság és kötelesség erősítő forrása volt. — *Tóth Béla: Thalès Bernard, Petőfi francia apostola.* E ma már elfeledett tudós költő nagy szerepet játszott a mult század francia irodalmi mozgalmában. Irodalmi programja volt: a francia irodalom reformja népies irányban. Olyan irodalmi reneszánszot akart, amilyen újjászületésen a német és a magyar irodalom a népies-nemzeti irány győzelmével átment. Azonban a francia irodalomban akkor uralkodó irány nem kedvezett Th. B. programjának. Rokonszenve a magyarok iránt az 1848—49-iki szabadságharc idejében kezdődött. Első regénye is magyar tárgyú volt. A magyar irodalom s annak legnagyobb lírikusa egyebek mellett azért is vonzotta, mert alapjául szolgált irodalmi törekvéseinek. Petőfi iránti rajongásának emléke a *Poésies Nouvelles* (1857) c. kötete, melyet „*Petőfi Sándor, az oroszok elleni harcban elesett magyar költő emlékének*” ajánlott. Petőfinék számos költeményét átdolgozta a maga sajátos lamartine-i modorában. Th. B. nem ismerte a Petőfi-féle, az övétől lényegesen elütő irodalmi programot s minden rajongása dacára sem tudott behatolni kedvenc költője művészetének igazi titkaiba. — *Weber Arthur: Don Juan Magyarországon.* A magyar Don Juan-típus kissé eltért a nyugati nemzetek felfogásától. A Byron-féle Don Juan-típussal egyezik, mely legkorábban lett ismertté a magyar irodalom köreiben. A Tirso-, Moliere-, da Ponte-Mozart- stb.-féle darabok Don Juan-típusa nálunk nem ért el sikereket. Műve utolsó szakaszában a szerző a Don Juan-monda magyar irodalmi feldolgozásait elemzi. — *Tolnai Vilmos: A kocsi eredete.* Olyan kiváló tekintélyek, mint Schuchardt és Meyer-Lübke rég elismerték, hogy a kocsi szó magyarból ment át a román nyelvekbe. Az is rég el van döntve, hogy a szláv, germán, albán és török nyelvek megfelelő szavai a magyarból származtak. *Titz Karel* cseh tudós mégis újabban — anélkül, hogy e nézeteket cáfolná — a kocsi szót a cseh nyelv tulajdonának állítja. Most Tolnai a kül-

föld számára fölsorakoztatja mindazon bizonyítékokat, melyek kétségtelenné teszik, hogy a *kocsi* európaszerzte elterjedt neve magyar s maga a *kocsi* is magyar találmány. — *Kertész Manó: A boszorkányság nyomai a magyar nyelvben.* Egy fejezet a szerző *Szokásmondások* c. könyvéből. (L. EISZ. 1. köt.) — *Schöpflin Aladár: Jókai Mór centennáriuma.* A külföld számára kifejti Jókai nemzeti fontosságát s azt a sajátos báját, melyet a magyar szemben költészete kisugároz. — *Némethné Sebestyén Irén: Finnugor nyelvészet* (II. közlemény.) Az első közleményben a magyar nyelvre, e közleményben a finn, vogul, osztják, permi, cseremisz, lapp és szamojéd nyelvekre vonatkozó újabb vizsgálatokat ismerteti a szerző. — *Lajti István: A klasszika-filológia Magyarországon* (1914—1924).

Dr. Csűry Bálint.

SZÁZADOK. 1925. 1—3. sz. *Kastner Jenő: Kossuth és Mazzini* címmel, olasz források, valamint Kossuth levelei és cikkei alapján a magyar függetlenség bajnoka és az olasz egység fanatikus (köztársasági alapon álló) előharcosa 1851—1853. évi összeköttetését rajzolja. — *Thim József: A délmagyarországi szerb küldöttség Ferdinánd királynál Innsbruckban 1848-ban* c. cikkében rámutat e küldöttség misztériójának sikertelenségére s arra, hogy Ferdinánd ekkor (1848. jun. 19.) mennyire az alkotmány alapján áll. „Hajlandó vagyok — úgy mond — görög nem egyesült (azaz szerb) alattvalóim minden törvényes és alkotmányos úton fölterjesztett kérelmeit teljesíteni; a magyar országgyűlés és magyar minisztérium, valamint az önök törvényes nemzeti kongresszusa azon szervek, melyek útján óhaikak hozzám benyújthatók.” (Mint tudjuk, körülbelül hasonló eredménnyel járt néhány nappal később — jun. 23. — az erdélyi román küldöttség is Şaguna vezetése alatt) — *Madzsar Imre: Az elemi oktatás fővárosunkban a török kiűzése után.* Buda és Pest 1686-ban csaknem egészen lakatlanul és romokban kerültek vissza a kereszténység birtokába. A régi intézmények a másfél százados török uralom alatt egészen elsovadtak, a keresztény lakosság jórészt elköltözött. Levéltári adatok és korábbi feldolgozások alapján részletes képet nyerünk Buda, Pest és Óbuda 1686—

1775. közötti elemi oktatási állapotairól. Megállapításai szerint a XVIII. sz. harmadik negyedében a három dunaparti testvérvárosban összesen 16 elemi iskola állott fenn, Pesten 1 magyar, 3 német, 1 szerb és 1 görög tanító működött.

A *Történeti Irodalom* rovatban *Márki Sándor* ismerteti *Réz Mihály* nagyértékű posthumus munkáját *A történelmi realizmus rendszere*-ről (Bp. 1924. M. T. Akad.), melynek konklúziója, hogy az emberiség legnagyobb politikai kérdéseinek megoldása Eötvössel ellentétben a realizmusban keresendő. — *Paulinyi Oszkár: Dernschwam-nak 1553—55-iki konstantinápolyi útjáról* szóló 1923-ban megjelent naplóját ismerteti. E napló bennünket, magyarokat, két okból érdekkel; egyrészt, mert írója, mint a Fugger-cég alkalmazottja, élete javát Magyarországon töltötte, másrészt pedig, mivel útja Magyarországon vezetett keresztül, és így sok érdekes gazdaságtörténeti és topografiai adatot őrzött meg. — *Bethlen Kata írásai és levelezését*, melyet egy magát megnevezni nem akaró „lelkes székely asszony” áldozatkészségével *Szádeczky Lajos* adott ki, *Bartoniek Emma* ismerteti. E kiadvány, mely erdélyi vonatkozásánál fogva közelebbről érdekelt bennünket, tartalmazza Bethlen Katának önéletrajzát, „Védelmező erős pais” c. imádságos könyvét, levelezését, továbbá Nagyenyed 1849-iki (az ismertetés tévesen 1848-at ír; Nagyenyed pusztulása 1849. jan. 8-án történt) pusztulásakor megsemmisült nagyértékű könyvtárának katalógusát, melyet Bod Péter állított össze és Bod Péternek Bethlen Kata fölött tartott halotti beszédét, valamint a kiadónak Bethlen Kata életére és munkásságára vonatkozó kutatásait és a vonatkozó irodalmat. Jó képet nyerünk e szép kiállítás műből a XVIII. sz. vallási, társadalmi és gazdasági viszonyairól és egy vallásos gondolkodású, erdélyi protestáns nagyasszony életéről. — *Zsigmond Ferenc: Jókai-járól* (Bp. 1924. M. T. Akad.) *Rédey Tivadar* azt írja, hogy némi kifogásoktól eltekintve, a Jókai-centennárium, sőt az egész Jókai-irodalom főműve. — *K. Krofta* cseh nyelvű munkájáról (*A régi Magyarországi vége*.) *Podhradszky Gy.* megállapítja, hogy — bár cseh szempontból nézi a dolgokat — helyesen vonja le végkövetkeztetésként, hogy Magyarország szétomlásának főoka: a belpoli-

tika súlyos betegsége. — *R. Prikkel Marián: A magyarság táncái.* Szerző ez úttörő munkájának sok érdemét elismeri *Major Ervin*, de viszont több hibájára is rámutat. Hibájául rója fel, hogy a magyar zenetörténeti adatokat nem használja fel eléggé művében. Hiányául írhatjuk, mire az ismertetés is rámutat, hogy boldogult Seprődi János értékes idevágó dolgozatait nem igen használta. — *Siklós Albert: Zenei lexikon-át* (I. Tárgyi lexikon) ugyancsak *Major Ervin* ismerteti. Komoly ambícióval megírt úttörő munka, mely hibái dacára is értékes gyarapodása kisdéd zeneirodalmunknak. Mellőzve Győry Tibornak néhány német orvostörténeti munkára vonatkozó ismertetését, a *Tárca*-rovat Babics József, Szerémi herceg Odescalchi Artur és Gr. Apponyi Sándor nekrologjait tartalmazza. Előbbi, bár nem tartozott a történeti irodalom munkái közé, történeti tárgyú kb. 6500 kötetet tartalmazó gyönyörű könyvtárát adományozta a M. Tört. Társulatnak; Odescalchi (Szerémi álnév alatt), mint történetíró érdemelte meg a megemlékezést; Apponyi Sándor pedig a legnagyobb magyar könyvgyűjtő, tudományos értelemben vett és az egész művelt világon is ismert bibliofil, kinek világhírű, évtizedek fáradságos munkájával és nagy anyagi áldozattal összehozott páratlan gyűjteménye magyar vonatkozású külföldi nyomtatványokból a gyűjtő ajándékozása révén a magyar nemzet közkinse lett, a M. Nemzeti Múzeum könyvtárát ékesíti.

1925. 4.—6. sz. *Rédey Tivadar: Jókai és a történelem.* (Felolvasás a M. Tört. Társulat Jókai-ünnepén, 1925. febr. 18.) Kemény Zsigmond történeti regényírása mindenkor megállja a történetírói kritikáját, Jókai ellenben még a Magyar nemzet történetében is legendát ír. „Jókai regényeinek általános hangulata lopják lelkünkbe a történelem ígétét”, de tárgyi elemei bizony távol állanak a történelmi igazságtól. Történeti tárgyú regényei a mult szeretetére s a történelem megbecsülésére tanítanak, melyek felvérteznek a küzdelemre.

Gyalóky Jenő: A magyar nemesi insurrectio reformtervei 1797.—1809. Szerző védelmébe veszi az insurrectiót az általánosságban lábrakapott felfogással szemben, hogy a Napoleoni háborúk idején a nemesi fölkelés már divatjammult intézmény volt, mely a harc-téren nem állotta meg helyét, hanem

a legelső komoly összezapásnál megszaladt. Ennek cáfolatául egyebek közt ismertet négy reformtervet az Orsz. Levéltár nádori osztályából, melyek mind az insurrectio fenntartásának, de újjászervezésének szükségességét hangsúlyozták. E tervezetekből semmi se vált valóra s cikkének elolvasása után sem változik véleményünk, hogy a nemesi fölkelés az állandó hadsereg kifejlődése korában meghaladott intézmény volt, mely többé nem volt föltámasztható.

Herzog József: A m. kir. hitelfőpénztár megszerzése és működése Mária Terézia korában. A XVIII. sz. zavarai a pénzügyek terén az államkölcsönök rendezése, törlesztése és a kamatok fizetése tekintetében rendet és szervezést követeltek, s ezek foganatosítására alakult a bécsi kamara törekvéseivel szemben meglehetősen független hatáskörrel a m. kir. hitelfőpénztár, mely 1774. elején kezdte meg működését. A pénztár megszerzésekor a kincstárnak 7 millió frton felüli tartozását vette kezelésbe nagyrészt 5%-os kamattal, mely 1780-ban 5½ millióra apadt 4%-os kamattal. A már említett cél mellett a mai takarékpénztárak szerepét is pótolta, amennyiben 4%-os kamatozásra magánfeleltői betéteket fogadott el nagyjában a mostani betétfőltételek mellett — *Történeti Irodalom. Bartoniek Emma Eckhart Ferenc: Bevezetés a magyar történelembe* c. könyvét ismerteti. Rövid, érdekes és új szempontokat nyújtó története a magyar nemzetnek. Célja a művelt közönség érdeklődését fölkelteni a történetírói munkásság iránt, de emellett önálló véleményeivel értékes új szempontokat ad a historikusnak is. — *Az Orsz. M. Szépműv. Múzeum Évk. III. k. 1921—23.* Számos értékes művészettörténeti tanulmányt közölt a Múzeum anyaga alapján s megismertet a Szépműv. Múzeum életével. Örömmel állapítható meg, hogy a nehéz viszonyok között e Múzeum élete és gyarapodása főleg Petrovics Elek főigazgató buzgólkodása következtében leginkább magánosok áldozatkészségéből még talán felülmúlja a békeéveket. — *Auer János Ferdinánd pozsonyi nemes polgárnak hétéoronyi fogságában írt naplója, 1664. Közéletesz Lukinich Imre.* (Bp. 1923. M. Tört. Társ.) Auer 1663-ban került török fogságba Párkányánál s 1674-ben kerül vissza szülővárosába. A német nyelvű

napló fogságának első félesztendejéről szól. Közvetlen előadásban színesen rajzolja a török foglyok életét, melyet egy-egy leírással tarkít (párkányi török tábor, egy-egy útközben látott város leírása, stb.) Lukinich a naplót a foglyok kicsempézsett leveleiből és a konstantinápolyi követjelentésekből becses oklevél-tárral egészíti ki, melyek alapján tartalmas bevezetésben egységes képet nyerünk a foglyok életéről. — *Pigler Andor: A győri Szt. Ignác-templom és menyezetei.* (Bp. 1923. Budavári Tud. Társ.) A bpesti egyetem művészettörténet-professzora, Hekler Antal, tanítványai figyelmét igen szerencsés gondolattal irányította oda, hogy egyes magyar műemlékeket minden szempontból feldolgozzanak. Tehát ne csupán műtörténelmi szempontból vizsgálják a feldolgozandó tárgyat, hanem levéltári adatok alapján igyekezzenek megállapítani szerzőiket, azok életét és működését. Örömmel konstatalhatjuk, hogy e törekvésnek igen szép dolgozatok az eredményei, melyek alapján majd tiszta képet lehet alkotni a XVIII. századbeli építményektől és azok művészeiről. E sorozatnak egyik legértékesebb darabja Pigler munkája. Gondos kutatások alapján megállapítja az épület és belső berendezés (oltár, freskók, díszítések) készítése idejét, azok készítőjét, kiterjeszkedve életrajzi adatokra s összeveti a vizsgált műemléket a művész más munkáival. Gazdag illusztrációk és levéltári anyag egészítik ki a tanulmányt, melyet *Oroszlán Zoltán* ismertet. — *Steier Lajos: Görgey és Kossuth.* (Bp. 1924. Genius.) *Steier Lajos: Az 1849-i trónfosztás előzményei és következményei.* (Bp. 1925. Genius.) A Görgey—Kossuth probléma, melynek megoldása már eddig is többször foglalkoztatta az írókat és közönséget, Steier 3 kötetre tervezett sorozatának tárgya. Anyagát jórészt a bécsi levéltárakból meríti s bár ismertetője (*Tóth László*) kiemeli érdemeit, de feldolgozásának módját hibáztatja. Szerző szakít a — mondhatni — egyetlen helyes móddal, hogy t. i. az okleveles anyagot időrendben köljölje s kerekded bevezetésben foglalja össze azok eredményeit, hanem földolgozását hosszú idézetekkel, sőt egész levelek közlésével tarkítja. A már kiadott és földolgozott anyag felhasználása sem megfelelő. Görgeyt a priori forradalmárnak teszi meg, kit Kossuthtól csupán taktikai

szempontok választottak el, melyekhez később személyi tekintetek is járultak, holott ezt az erősen bizonyításra szoruló állítást csak a kiadott anyag alapján véggkövetkeztesként kellett volna, sőt lehetett volna levonni. A szabadságharc bukása okainak tárgyalásánál is téves kombinációkba bocsátkozik. — *Várady L. Árpád. Lonovics József római küldetése.* (Bp. 1924. Szt. István Akad.) A vegyes házasságok kérdését és abban Lonovics szerepét tárgyalja. Függelékül Lonovics római naplóját közli. Ismerteti *Patek Ferenc*. — *Aldásy Antal: Cimertan.* (Bp. 1923.) *Szentpétery Imre: Chronologia.* (Bp. 1923.) A M. Tört. Társulatnak „A magyar történettudomány kézikönyve” c. alatt megjelenő sorozatában jelent meg e két füzet, melyeket *Hajnal István* ismertet. Mindketten legkiválóbb művelői a jelzett tárgyaknak és így természetes, hogy ez összefoglalások értékes részei a hatalmas és alapvető kézikönyvnek. — *Neue Österreichische Biographie.* I. Abt. (Wien 1923.) Allamférfiak, tudósok, írók, művészek életrajzait tartalmazza, kik e században vezető szerepet játszottak Ausztria életében. Bennünket közelebből *Redlich Oswald*nak, a válsalat vezetőjének I. Ferenc Józsefről írt jellemzése, mely egy tárgyilagosságra törekvő történettudós értékes és művészi munkája, továbbá *Angyal Dávid*nak *Gróf Tisza Istvánról* írt okos és higgadt jellemrajza érdekel. — *Alapy Gyula: A székely löporgyártás és ágyúöntés 1849-ben.* Szerző „A Csik-Madarasi Álladalmi Ágyúöntőde és Löporgyár Igazgatójának Ügyviteli Jegyzőkönyve” alapján bizonyítja, hogy *Gábor Áron* Kézdivásárhelyen eleinte csak kísérletezett az ágyúöntéssel, de az első ágyúkat (3 hatfontosat) és 700 vasgolyót *Bodor Ferenc* rézbányaigazgató öntötte Magyarhermányban. *Gábor Áron* tőle tanulta az ágyúöntést. *Bodor Csikmadarason* löporgyártást állított fel, mely 1849 május 1-től aug. elejéig, a nehézségek dacára, szépen működött. Anyag és munkabér címén *Bodor* jelentékeny összeget (közel 6000 frtot), megtakarított pénzét, előlegezett sajtójából, mely odavészett. 1849. aug. 7-én, hogy az ellenség kezébe ne kerüljenek, a gyárat és készleteit porrá égeti. Vagyonát a haza oltárára áldozva, csaknem kétévi fogság után, 1851-ben került haza nyomorgó családjához.

Dr. Ferenczi Miklós.

TERMÉSZETTUDOMÁNYISZEMLE.
(Új könyvek. Folyóiratok újdonságai.)

I. I. A legújabb természettudományos könyvek közül méltó feltűnést keltett Lodge Oliver világhírű angol fizikus *Ether and Reality* c. könyve, mely a tulzó einsteinistáktól már-már száműzött aether legjobb apológiája. Lodge az aethert a „legvalóbb valóság”-nak tartja. „Az a tény, hogy az aether meghatározott sebességgel továbbítja a hullámokat, már sokat mond róla s azt is elárulja, hogy az aether valóságos substantia, melynek sajátosságait főleg elektromosság és mágnesség néven tanulmányozzuk.” Az aether azonban nemcsak a hullámokat továbbítja, hanem erőket is közvetít, amint azt az üstökösök pályáját, aztán az α -részecskéket és sok más hétköznapi példát megfigyelve észlelhetjük. Elektronokról, protonokról, erővonalokról, atommodellekről és sugárzó energiákról mind többet és többet halunk, mindezek azonban aether nélkül értelmüket veszítik.

2. Érdekes természettudományos könyv a pár héttel előbb megjelent *Natur und Gott*, melyet Titius Arthur irt a természettudomány és a hittudomány közötti ellentétek kiegyenlítésére. A protestáns theológus látszólag német alapossággal nyul a problémához, ezt a látszatot azonban megszünteti az a tény, hogy a műben rendkívül sok természettudományos hibára akad a közepes olvasottsággal rendelkező természetbarát is. Ma, midőn hívő katolikus (Wasmann, Frank, Muckermann) és protestáns (Reinke, Bavink, Kranichfeld) természettudósok olyan kitünő s alapos munkákat irtak a vallás és a természettudomány viszonyáról, Titius 850 oldalas terjedelmű könyvét főntemlített hibája miatt nem tartjuk olyannak, mely ezt a problémát sikeresen világítaná meg, sőt alkalmas arra, hogy a hívő természetbúvárt diszkreditálja.

3. A vallás és a természettudomány viszonyát legsikeresebben a kieli természetbúvár: Reinke, *Naturwissenschaft Weltanschauung, Religion* már is harmadik kiadásban megjelenő könyve tárgyalja. (Herder, Freiburg i. Br.) Érdekessége, hogy határozottan tanítja s bizonyítja, hogy keresztény hitünk észszerű megalapozása lehetséges, sőt ebben az irányban sokat tehet a modern természettudomány is.

4. Kranichfeld H. egyetemi tanár, aki

megteremtette a biológiai egészlet tekintő kutatást (biologische Ganzheitsforschung) s akit a célszerűség problémája legalaposabb ismerőjének tartanak a biológusok között, *Das teleologische Prinzip in der biologischen Forschung* c. könyvében gyönyörűen megvilágítja a célszerűségi problema mai állását, továbbá külön foglalkozik az élettani célszerűségnek a vallásérkölcsi állásponthoz való viszonyával. Utal arra, hogy el kell ismernünk a célszerű folyamatokat a pusztán élettani történésekben épűgy, mint az értelmes, tehát emberi cselekvést kísérő s idegrendszerűnkben lejátszódó nem tudatos élettani történésekben. *Miért kelene tehát, kérdi Kranichfeld, éppen ama célszerű folyamatoknak lehetetleneknek lenniök, amelyeket erkölcsi és vallási tudatunk kíván és amelyeket Krisztus is tanít.*

5. *Plate Lajosnak* pálfordulásáról már a „Pásztorú”-ben (1925., 519. l.) szóoltunk, most pusztán csak arra utalunk, hogy e pálfordulás részletei *Die Abstammungslehre* c. különben is figyelemreméltó könyvében olvashatók (Jena, Fischer.) Ez a nyilt szakítás Haeckel tanításával, sőt e tanítás fajvédelmi szempontból való kárhoztatása sokakat gondolkodóba ejtett s annak belátására vezetett, hogy a vallás és a természettudomány nem lehetnek ellenfelek.

II. S a természettudományos folyóiratok? Mindenekelőtt a *modern technika legűjabb vívmányai* azok, amelyek a természettudományos folyóiratoknak minden számában magukra vonják a figyelmet, ezért jelen szemlénket ezek bemutatására szenteljük.

a) A jénai üveggyár, Schott u. Gen. olyan *üvegszűrőket* állít elő, amelyek a laboratóriumban a szűrőpapirt, illetve az azbesztest fölöslegessé teszik. Az üvegszűrőket következőképen készíti a gyár: a jénai üveget porrá őrölve gondosan megszítálja, azután a csaknem egyforma üvegrészecskéket elővigyázattal égeti úgy, hogy a részecskék csak lazán olvadjanak össze, így közöttük olyan pörusok keletkeznek, melyek átmérője egytized- és ötezredmilliméter között ingadozik. A kész szűrőlemezeket jénai üvegbe forrasztják, de úgy, hogy a szűrőlemezek élei puhulnak csak el az olvadási pontig. Hogy a fehér lecsapódásokat is láthatóvá tegyék, olyan üvegből készítik az üvegszűrőket, ame-

lyet előzőleg gyöngén kékre, vagy barnára színezték. Az üvegszűrő bevezetése lényegesen meg fogja könnyíteni a laboratóriumban dolgozó fizikus és kémikus munkáját.

b) Berlinben érdekes hídszerű gép dolgozik az utcákon; a *Lakewood*-rendszerű *betonutcakészítőgép*. Ezt már tíz év óta alkalmazzák Amerikában, de Európába csak most vezették még be. A betonutcakészítőgép egyszerre osztja szét a betonmasszát, súlykozza le alaposan és a simitást is kifogástalanul elvégzi. A betonutcakészítőgép *hat óra alatt kétszázötven méteres utcát készít*, míg tizenöt munkás ugyanannyi idő alatt legfőlebb huszonöt méterrel haladna előre.

c) Az újságok is írtak az *ultra-mérlegről*. Ez *Dr. Kuhlmann* (Hamburg) fáradozásainak eredménye. Husz grammnál nem nehezebb tárgyak súlyát *tíz-ezred milligramm pontossággal* állapítja meg. Általános nézet, hogy az ultra-mérleggel elértük a mérlegérzékenységeknek a természettudományi jelentől megállapított lehetőségük határát.

d) Az elmúlt hónapok egyikében készült el Hamburgban *a világ legnagyobb Diesel-motorja*. 23,4 m. hosszú, 4,3 m. széles és 10 m. magas. Percenként 94 forgás esetében a motor tizenötezer lóerőnyi munkát végez.

e) A technika csodája lesz az a gép, melynek segítségével *Goddard* amerikai fizikus a *Holdba való utazás* megvalósítani kívánja. A gép (rakétahajó) már készül. *Goddard* azonban kijelentette, hogyha augusztusra menetképes is lenne, ember nélkül indítja a Holdba s már föl is szólította az amerikai csillagászokat, hogy rakétahajóját az elindulás pillanatától a Holdra érkezésig megfigyeljék épügy, mint való érdekes égitestet... *Öberth* egyelőre még nem gondol a fölszállásra. (V. ö Páztortúzt 1926. 184—185).

f) A legutóbbi időben főleg három fizikus (a francia *Belin*, a német *Karolus* és a magyar *Mihályi Dénes*) eredményesen foglalkoznak a képek gyors és kifogástalan s hozzá drót nélkül történő továbbításával. *Belin* (dr. *Eder* bécsi tanár tanítványa) husvét környékén ért el sikereket, ugyanezekről *Mihályi Dénes* is beszámolhatna bizonyára, ha terveinek kivitelét megértő mecénások támogatnák. Mégis *Karolus* látszik a leg-

szerencsésebbnek s a mai technika vívmányait annyira uralja, hogy nemcsak-hogy gyorsan s tökéletesen továbbít drótnélküli képeket, hanem eddigi eredményeik megadják a komoly reményt arra nézve, hogy maholnap a *mozgóképek is továbbíthatók lesznek drót nélkül*. Ez ismét olcsóbbá teszi a mozi (u. i. csak egy helyen kell peregtetni a filmet, máshol rádió útján fölveszik s levetítik) s vonzóbbá is, mivel az új-donságokat nemcsak a főváros, hanem az egész vidék is tüstént élvezheti s majd nem kerülnek elnyűtt, összezag-gatott, összeégett filmek forgalomba. *Dr. Karolus* folytatja kísérleteit s talán nem is telik bele egy év s a rádió nemcsak hangot, hanem képet, sőt mozgóképet is fog továbbítani s a házi mozi nem is lesz olyan luxuscikk, melyre csak hadimilliomosok gondolhatnak.

g) Végre még egy igen érdekes problémának a megoldását igyekszik előre segíteni a mai technika. A légkörnek kerekén 10.000 méternél magasabban fekvő része az u. n. *sztratoszféra*, mentes a nagyobb felhőkép-ződéstől, hőmérsékleti ingadozásoktól, turbulens levegőáramlatoktól, ezért a *a 10.000 méter magasságban történő repülés az alsóbb rétegekben való repüléshez viszonyítva, nagy előnyökkel rendelkezik*. Kérdés, vajjon technikai-lag kivihető-e?

Süring tanár, híres német meteorológus azt hiszi, hogy igen. Ezért alakult nemrégiben Németországban egy társulat (*Gesellschaft für Höhenflugforschung*), mely elhatározta, hogy külön e célra épített repülőgépek segítségével fölkutatja a sztratoszférát s ha csak lehetséges a kontinensek közti repüléseket *10.000 méteres magasságban bonnyolítja le*. A már építés alatt levő gépekben a megfigyelők számára fűtött kamra készül, mivel a 10.000 m magasságban *mintegy 50—60 fok* a hőmérséklet, a pilóta számára levegőt át nem bocsájto, buvároltözethez hasonló ruhát készíttetnek.

A mult számban közölt „Természettudományi Szemlé”-be félrevezető sajtóhíba csúszott be. Az *S. Doradus* „átmérője valamivel nagyobb, mint a Föld átmérője” helyett „átmérője valamivel nagyobb, mint a Föld-pálya átmérője.”

P. Olasz Péter S. J.